

PÉTER LÁSZLÓ

Még egyszer: Illyés és a Tiszatáj

HARMINC LEVELE ANNUS JÓZSEFHEZ

Amikor a Tiszatáj fél évszázados jubileumára Olasz Sándor főszerkesztő Illyés Gyulának (1902–1983) és a folyóiratnak kapcsolatáról kért tőlem írást, megkértem valamennyi hajdani főszerkesztőt, bocsássák rendelkezéseimre levelezésüket Illyéssel, akár pusztán hivatkozás erejéig, akár közzététel végett. Senkitől sem kaptam semmit. A jubileumi kiállításon azután láttam, hogy Annus József bőven kapott Illyéstől levelet, verskéziratot, s felelősségre vontam, miért nem kölcsönözte nekem ezeket a Tiszatáj 1998. márciusi számában időközben megjelent tanulmányomhoz.¹ Arra hivatkoztam, nem akart szerénytelennek látszani... De utóbb fénymásolatban rendelkezéseimre bocsátotta anyagát, és szíves engedélyével most pótlólag közreadom.

Annus József 1971 júliusában lett a Tiszatáj olvasószerkesztője, 1972 májusában főszerkesztő-helyettese. *Illyéssel ez utóbbi minőségében állott kapcsolatban.* 1989 és 1996 közt volt a folyóirat főszerkesztője.

Az első levél nem Illyésnek, hanem lányának, Ikának keze írása. 1974. február 8-ára keltezett levelével édesapjának megbízásából saját kezű kéziratot küldött: „azért én, mert apámnak néhány napra be kellett mennie kórházba kivizsgálásra”. „Szerencsére jók az eredmények és nemsokára itthon lesz.” Annus József azt rótta a fénymásolatra: „A Megy az eke kéziratát kértük(?)” Valóban: a fölszabadulás harmincadik évfordulójára készülődő ünnepi számhoz kérték az 1945-ben született vers kéziratát, és közölték is hasonlóan a Tiszatáj 1975. áprilisi számában. Eszerint a kísérőlevél keltezésében az évszám téves: az év elején szokásos hiba szerint még az előző év dátuma van rajta. Illyés naplójában utána nézve is biztos, hogy nem 1974, hanem 1975 februárjában volt a Szabolcs utcai kórházban.

A következőkben Illyés már maga írt. Érdekes, hogy a megszólítás után nem – magyar módra – fölkiáltójelet, hanem – francia módra – vesszőt tett, ám a levél érdemi első sorát mégis nagy betűvel kezdte:

1.

*Kedves Barátom,**Itt küldök három kéziratot is. Azt kérve, hogy külön-külön számban közöljétek. Először tán a prózát. S ennek a kéziratát juttassátok vissza hozzám.**Szeretettel köszönt
Illyés Gyula*

1975. V. 16

¹ Illyés és a Tiszatáj. = Péter László: Szegedi seregszámla. Szeged, 1999. 253–277.

Valami miatt a Tiszatáj másként képzelte a küldött próza és két vers közlését. Erre válaszolt hamarosan a költő:

2.

Kedves Barátom,

A kéziratokat kedved s használhatóságuk szerint közölbeted.

*Jó munkát kívánva
szeretettel köszönt
Illyés Gyula*

1975. V. 25

Mint már idézett dolgozatom bibliográfiai összeállításából kiderül, a Tiszatáj 1975. júniusi számában a *Menetszárad* és a *Súlyos évek szublimálása* című versei jelentek meg. A küldött próza, úgy látszik, valami miatt kimaradt. Talán ez okozta a közlési sorrendben előállott nézetkülönbséget is író és főszerkesztő között. A következő küldemény viszont éppen ismét próza.

3.

Kedves Barátom,

Hirtelenében ezt tudom küldeni. Ezt is csak ilyen gépiratban. Megköszönném, ha ismét lemásoltatnátok s egy példányt visszaküldenétek nekem.

*Szeretettel köszönt
Illyés Gyula*

1975. IX. 14.

A küldött kézirat a novemberi számban megjelent *Gyors jegyzetek*. Annus József szerint: „agyonjavított 5 flekk.”

4.

Kedves Barátom,

Azzal a kéréssel küldöm a végleges kéziratot, hogy kefelevonatot mindenképp juttassatok el hozzám.

És hogy a honorárium felét Domokos Mátyásnak fizessétek. Ha ellenkeznék, tudasd vele, hogy igen erős meghagyásom. S ti ne menjetek bele abba, hogy az egészet nekem külditek, adjam át én neki a felét. Tőlem még kevésbé fogadná el.

Szívélyes üdvözlettel

Illyés Gyula

1976. I. 6.

A szóban forgó kézirat Domokos Mátyásnak Illyéssel 1975. július 30–31-én folytatott, december 27-én és 28-án közvetített televíziós beszélgetésének szövege volt. Ezt a Tiszatáj 1976. februári száma *Kőasztalnál, Tihanyban* címmel közölte. Azóta olvasható Illyés Gyula Műveinek a Magyar Remekírók sorozatában megjelent kötetében (1982) és a Földes Anna összeállította *A költő felel* [1986] című interjúkötetben is. Annus Jó-

zsef a fénymásolatra ezt írta: „A tihanyi beszélgetést »megválták«. Mi a teljes szöveget kiszedettük, az utolsó pillanatban Tóth Dezső² egy-másfél bekezdést mégis kidobott. Az Illyés korigálta teljes szöveg a birtokomban van.”

5.

A következő levél éppen az interjú első, hasábkorrektúrájával kapcsolatos:

Kedves Barátom,

Igyekeztem minél gyorsabban postára adni a javító példányt.

Előbbi levelem pótlásául azt kérem, hogy Domokos Mátyásnak ne a honorárium felét, hanem a teljes összeget küldjétek el. Tőle származott a beszélgetés gondolata, a szöveg ki-nyomtatása. Én pedig a TV-től megkaptam a magamét.

Szívvelyes üdvözléssel

Illyés Gyula

1976. I. 14.

Kérünk a tördelt keféből is.

Annus József szerint a keltezés alatti „utóirat” Illyés Gyuláné, Flóra néni kézírása, ceruzával. Én nem tudtam volna megkülönböztetni Illyés írásától.

6.

Kedves Barátom,

Németh Lászlóról [a sor fölött beszúrva a következő szó] írni valóban másbóva <kell> ígérkeztem el.

De itt megy egyszerre öt vers is.

A lapszámozás sorrendjében légy szíves közölni. Az egyiket nem tudtam lemásolni már, az utólagos javításokkal. Arra kérlek, másoldtasd le te s küldj belőle nekem is egy példányt.

Szeretettel köszönt

Illyés Gyula

1976. IV. 4.

Az öt vers a májusi számban jelent meg: Szótvaró asszony, Elalvás előtt, Nem lesz háború, Világjárás után, Kézben a jövő.

² Tóth Dezső (1925–1985) irodalomtörténész, akkor a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága tudományos, közoktatási és kulturális osztályának helyettes vezetője; 1977-től kulturális, 1980-tól művelődési miniszterhelyettes.

7.

Kedves József,

A mintadarabot már jóval előbb elígértem az Új Írásnak.

Küldök viszont egyszerre hét verset is. A számozásuk sorrendjében kérném – egyszerre – a közlésüket. Kérve azt is, hogy a másolatból küldjetekek nekem is egy-egy példányt.

Van fölösleges abból a számból, amelyben Németh László Colbert-ja megjelent?³ S kaphatnék egy példányt.

Szívélyesen köszönt

Illyés Gyula

1976. VII. 12.

A hét vers (*Itt az évszak, Fémjelző idő, Kényszerű sötét, Tudj rendet, Kontárok közt, Hódolat a szigeti Zrínyinek, Kísértet*) a költő kívánsága szerint egyszerre jelent meg a szeptemberi számban. A Colbert-t közlő számot vagy nem kapta meg, vagy elkallódott, mert öt év múlva a 29. sz. levélben ismét kérte.

8.

Kedves Barátom,

Gratulálok a novemberi számhoz. Németh László írásai: nagy értékű földből-előkerült arany.⁴ És Fodor András két verse, különösen a második!⁵ Most kellene dolgoztatnotok őt, tán még prózában is. Ráterelni az elismerés fényét is.

A mellékelt verseket csak így tudom sürgősen küldeni. Kérlek, juttass vissza nekem is egy-[egy] másolatot.

Szeretettel köszönt

Illyés Gyula

1976. XI. 6.

Illyésnek az 1977. januári számban a következő versei jelentek meg: Nyüsztítés mögöttünk, Mi készül?, Otthon-rakás, Antológia, Sírföliirat.

9.

Kedves Barátom,

Köszönöm leveled. Válaszul íme ismét három vers is. Az elsőhöz oda írhatjátok mottóul (tehát oldalt szedve) hogy a Tiszatáj hűségeseinek. A harmadiknak az első része megjelent már napilapban, de az utolsó szakaszai kiadatlanok s így a vers ebben a formájában kész.

Szeretettel köszönt

Illyés Gyula

1977. I. 10.

³ 1973. április.

⁴ Németh László két ismeretlen tanulmánya: *Irodalom 45 után; A választásról.*

⁵ *Kegyelem, Álmatlan álmom.*

Az ekkor küldött versek már szintén gyorsan, a márciusi számban megjelentek: Fegyver és csoda, Futó torony, Finom fül magányos házban. A Fegyver és csoda alatt az alcím: (A csodafegyverek korában). Jobbra zárva a kért ajánlás: A Tiszatáj hűségeseinek.

10.

Kedves Barátom,

Itt küldöm a Sütő András megünneplésére kért sorokat. Van alkalmatok megtudni tőle: meddig mehet az ünneplés, hogy ne ártson neki?

Szeretettel

Illyés Gyula

1977. IV. 11.

Illyésnek az erdélyi író ötvenedik születésnapja alkalmából köszöntő írása *Sütő András nagy úton* címmel Balogh Edgár és Czine Mihály cikkeinek társaságában a júniusi számban látott napvilágot.

11.

Kedves Barátom,

Köszönöm kötetedet. Ez az első? Jó folytatást!

Itt megy három vers is.

A jelölt sorrendben kérem.

Szeretettel köszönt

Illyés Gyula

1977. V. 12.

Annus József valóban első könyvét, *Pányván* (Magvető, 1977) címmel megjelent elbeszélés-kötetét küldte Illyésnek. A levéllel kapott versek (*Jogaink, Dugovicsok, Tanú*) a júliusi számban jelentek meg.

12.

Kedves Barátom,

Az Ady évfordulóra már két helyre is írtam.

A versek, gondolom, az én évfordulómra kellenének. Ezt meg valamiképp összeférhetetlennek érzem. Máskor inkább.

Szeretettel köszönt

Illyés Gyula

1977. IX. 14

E rövid levél nem kíván magyarázatot. A Tiszatáj novemberi száma Féja Géza versével (*Illyés Gyulának*), Alföldy Jenő tanulmányával (*Az anyanyelv ihlete*), Vasy Géza verselemzésével (*Bartók*) és Grezsa Ferenc drámaelemzésével (*Embereljük meg magunk*)

köszöntötte a hetvenöt éves Illyést. Nem ugyan a szám elején, mint szokta és szeretne volna, mert ott a „nagy orosz szocialista forradalom” hatvanadik évfordulóját kellett ünnepelnie.

13.

Kedves Barátom,

Itt megy ismét három. Olyan sorrendben kérem, ahogy megjelöltem. Megköszönném most is a másolatot.

Szeretettel

Illyés Gyula

1977. XI. 22

A küldött versek (Mezei séta, Amerre a ridegcsorda elvonul, Távirat) már az 1978. januári számban megjelentek. A Távirat ajánlása: Egy mellőzött művészeknek.

14.

1978. XII. 26

Kedves Barátom,

Köszönöm a fölszólítást. Hármat küldök. A jelzett sorrendben kérném a közlésüket.

A Naplójegyzetekről meg okvetlenül kérném a korrektúrát.

Szeretettel

Illyés Gyula

A három vers az 1979. áprilisi számban jelent meg: *Gyűrűk, A szél, a hab, az agy, A lápi tölgyes száradása*. A *Naplójegyzetek* a februári számban megjelent *Írói gondokkal* lehetett azonos.

15.

[1979.] VI. 24

Kedves Barátom,

Sietek válaszolni sürgetésedre. Július 1.-től Tihanyban⁺ leszünk, oda kérem hát leveled, ha valami főnnakadás lenne.

Szeretettel köszönt

Illyés Gyula

⁺ Alsó Kopaszhegyi-ut 21, 8237

A levélhez mellékelte három vers (*Önbittek, Megkezeltek, Idegenvezetés*) az augusztusi számban jelent meg. Az utalás az esetleges főnnakadásra a júliusi számban megjelent *Búcsú Bibó Istvántól* című írására vonatkozhatott.

16.

Kedves Barátom,

Ablonczy Lászlótól nagy késéssel kaptam meg az interjúja szövegét, – Pestről küldték Tihanyba.

Ha közlitek, feltétlen csak az itteni javításokkal tegyétek.

De akkor is, kérnék még kefelevonatot.

Szeretettel köszönt

Illyés Gyula

1979. VIII. 24.

Kérlek, értesítsétek őt is, hogy közvetlenül hozzátok meg a kézirat.

Ablonczy Lászlónak *Beszélgetés Illyés Gyulával* című interjúja az októberi számban jelent meg.

17.

Kedves Jóska,

Régtől ki volt készítve számotokra ez a három. Köszönöm hát a sürgetést.

Szeretettel köszönt

Illyés Gyula

1980. III. 28.

A „három” (*Sírbontás, Catch as catch can, Zsilinszky emléke*) májusban jelent meg.

18.

Kedves Jóska,

Kívánok s remélek gyors fölépülést, kevesebb gondot.

Kéretlenül is küldök egyet egykori „írói gondjaim”-ból. Az Uj Tükörben emiatt szakítottam meg a sorozatot. A Trianonról írt mondat egyik szavát – már nem is tudom, melyiket – kitanácsolták volna, indokolatlan óvatossággal nyilván. Ha ott is támadna hasonló kétely, – veletek nem lesz szakadás. Viszont a közlés sürgős, hisz könyv-előszó is.

Szeretettel köszönt

Illyés Gyula

Tihany, 198[0]. VII. 9.

Illyésnek ez az írása a Bajomi Lázár Endre válogatásában, jegyzeteivel és utószavával megjelent gyűjteményes kötet (*Ego sum gallicus captivus*, Európa Kiadó, 1980.) előszava lett. A könyv a második világháború alatt Magyarországra menekült francia hadifoglyok emlékezéseit tartalmazza. Illyés esszéje a Tiszatáj szeptemberi számában *Írói gondok* főcímmel, *Captivus gallicus* címmel jelent meg.

19.

Tihany 198[0]. VIII. 5.

Kedves Jóska,

Rád bízom, oda teszed-e, fő- vagy alcímül, hogy „Írói gondok”.

Boldizsár Iván közzétenné angolul is a cikket. Megkérlek, küldj neki egy kefelevonatot a Hungarian Quarterly címére, rám hivatkozva.

A színdarabot félig-meddig már máshova szántam. De közlése amugy is még messze van.

Szeretettel köszönt

Illyés Gyula

A Tiszatáj 1979. februári számában egyetlen címként olvasható Illyés esszéje fölött az *Írói gondok*. A 14. levélből úgy következtetem, hogy ez lehetett az a *Naplójegyzetek*, amelynek korrektúráját kérte.

20.

Kedves Jóska,

Ha oda teszed az „Írói gondok”-at, igyekszem majd megfelelni a többes számnak. Addig is ez a három vers, a számozás sorrendjében.

Szeretettel köszönt

Illyés Gyula

1980. VIII. 26

Az *Írói gondok* szeptemberben, a három vers (Csillagesés hava, Őszi vendéglátás, Ha ti nem is) októberben jelent meg.

21.

Kedves Barátom,

Köszönöm a sürgetést. Még fektemben [a sor fölé beszúrva a következő szó] írva ugyan, de igyekszem betartani a határidőt. A szokásos kéréssel, a másolatokért.

Szeretettel ölel

Illyés Gyula

A postabélyegző kelte: 1980. november 10. A küldött versek a folyóirat 1981. januári számában jelentek meg: *Mentőöv*, *Öregkori versek*, *Távoli testünk*, *Gyógypedagógia*, *Vallásalapító*.

22.

*Kedves Barátom,
Mégkésve teszek eleget a szíves sürgetésnek. De most is készségesen.
Szeretettel köszönt*

Illyés Gyula

1981. II. 18.

Most is három verset küldött: az áprilisi számban jelentek meg (*Bőrömben el-beverve, Neveletlen ház, Au-dessous des mûléés*).

23.

*Kedves Barátom,
Itt megy a Csoóri kettős ünnepére szánt köszöntés.
Szeretettel*

Illyés Gyula

1981. III 5

Csoóri Sándort Herder-díja és ötvenedik születésnapja alkalmából a Tiszatáj májusi számában Illyésen (*Kettős köszöntés*) kívül Kányádi Sándor és Sütő András is méltatta. Részletet közölt a folyóirat W. Platzgummernak, a bécsi egyetem rektorának leveléből is.

24.

*Kedves Barátom,
Köszönöm a fôlszólítást.
Ezt tudom küldeni. Rátok bízva most is a másolást.
Szeretettel s gratulációval Csoóri megvigasztalásáért.*

1981. V. 31

Illyés Gyula

A Tiszatáj júliusi számában a következô versei jelentek meg: Hûség, Ádám lázadásához, Ahol valaha minisztráltunk, Forgalom a Concorde téren.

25.

*Kedves Barátom,
Köszönöm az erdélyi vigasz-szavakat.
Még ezen a javított példányon is tettem egy két javítást.
Szeretettel köszönt*

Illyés Gyula

1981. VI. 5

A szeptemberi szám *Két flash-villanás a múltba* és *Jó szállás* című verseit közölte.

26.

Kedves Barátom,

Itt küldöm a korrekturát. Élve az alkalommal, hogy – gratuláljak a Tiszatáj már sorozatos sikeréhez.

Szeretettel köszönt

Illyés Gyula

1981. VI. 17.

27.

Kedves Barátom,

Némileg megkésve, de készséggel küldöm ezt is.

Szeretettel

Illyés Gyula

1981. VIII. 1.

A decemberi szám közölte a Családi kör – Cecén, Vadon nőtt gyümölcsfa és Történelem című verseket.

28.

[1981 decembere előtt]

[Írógéppel:]

Történelem

Tovább, tovább! Egyikünk – elesett?

[Az Itt pótlólag, kézzel beszúrva:]

Itt csak beállítás < volt, > [fölé] lehet! < sohasem > [fölé] Nem kiállítás!

Feküdtem, lám. De kié is a seb?

Éj volt. És csönd, mint Petőfi mögött [kézzel:] s felett

a < kozák > lóziabálás.

x

[Kézzel:]

Kedves József,

Ha lemásoltatod, küldj most is példányt nekem is.

Szeretettel

I. Gy.

A javított gépirat a vers keletkezésének tanulságos ábrája.

29.

Kedves Jóska,

Nem történt baj. Illetve, sose essék nagyobb. Akinek csipetnyi nyelvérzéke van, rájön, hogy ott csak tereh lehetett. Kijavítani is kár.

Mégis, hogy értelmesen vezekeljetek: küldesd el, kérlek, a Tiszatáj-nak azt a számát, amelyben Németh Colbert-jét közöltétek.

*Szeretettel s őszintén
vigasztalólag*

*Illyés Gyula
1981. XII. 11.*

A *Vadon nőtt gyümölcsfa* című vers 1. sorának hívó rímére (*te, tele*) a 4. sor így válaszol: *roppant a tereh!* E helyett – a textológiai szokásos banalizációs lélektani törvénynek megfelelően, amikor az okoskodó szedő vagy túlbuzgó korrektor a számára ismeretlen, ritka vagy régi szót közönségesre, szokványosra „javítja” – ez jelent meg, ráadásul ritkítással: „a t e r e k!” Ez bántotta Annust Józsefet, ezért vigasztalta Illyés. A Németh László *Colbert-jét* tartalmazó 1973. áprilisi számot öt évvel ezelőtt Illyés a 7. sz. levélben már kérte.

30.

Kedves Jóska,

Restellem, hogy nem érkezett még hozzád példány a Közügyből. Itt megy.

S legujabb serkentésed eredménye.

Szeretettel ölel

*Illyés Gyula
1982. I.*

A serkentés eredménye, a *Mohamed kardja* című vers a Tiszatáj márciusi számában jelent meg. Utána Illyés életében még egy, csaknem egy év múlva, az 1983. februári számban, a *Dantei fürgetegben*.

A költőt egyre elhatalmasodó betegsége gátolhatta már a korábbi termékeny részvételre a folyóirat életében. De 1973 és 1982 között, mint Annus József nekrológiájában (1983. június) írta: Illyés volt a Tiszatáj legszorgalmasabb főmunkatársa.